

SOCIALE GESCHIEDENIS EN SOCIOLOGIE, EEN
PROEVE TOT TERREINAFBAKENING EN SAMEN-
WERKING

door

DRS J. F. R. PHILIPS

Sociale geschiedenis is een nog zeer jonge wetenschap, die in het algemeen niet op de bekendheid en interesse kan steunen, die de algemene geschiedenis bezit. Dit nieuwe terrein van historisch onderzoek heeft in vergelijking met de staatkundige, militaire en kerkelijke geschiedenis nog niet die erkende plaats, die deze "sociologisch-historische" benadering van het verleden ongetwijfeld toekomt.

Ontstaan uit de behoefte de grote maatschappelijke structuurveranderingen der laatste eeuw te verklaren, heeft de sociale geschiedenis ons geleidelijk de grote betekenis leren zien van een onderzoek van de maatschappelijke structuur überhaupt ter verklaring van het historisch gebeuren in elk tijdvak. Het belang immers van de sociaal-economische geschiedschrijving springt steeds meer in het oog.

Hoewel er reeds een verheugend aantal studies op sociaal-historisch terrein hier te lande en in het buitenland het licht zagen, behoort de sociale geschiedenis nog immer tot een van de jongste loten in de academische tuin van wetenschappelijke "specialismen". Vandaar natuurlijk ook de gepaste reserve van de kant van de oudere zusterwetenschappen, een zoeken naar afbakening van terrein en methoden, een proces van omgrenzing en omlijning van eigen inhoud en betekenis, dat verklaarbaar is in het bestaande systeem van wetenschappen en dat tal van andere jonge wetenschappen in hun opkomst evengoed ervaren hebben.

Daar komt voor de sociale geschiedenis nog bij, dat zij zich schatplichtig weet aan tal van sociale wetenschappen, aan wie zij begrippen en methoden ont-

leent, die met de eigen methoden van de geschiedwetenschap gecombineerd worden. De behoefte tot terreinverkenning en afbakening van studieterrein dringt nog temeer, omdat vele sociologen en andere sociale wetenschapsbeoefenaars het gebied van het historisch onderzoek hebben betreden. Door de enge gerichtheid van veel historici heeft een begrijpelijke belangstelling van de zijde van de sociologen voor de verschillende maatschappelijke structuren in het verleden namelijk er toe geleid, dat een aantal sociologen zich intensief met het terrein van het sociaal-historisch onderzoek heeft ingelaten.

Het is daarom uitermate nuttig om te trachten door middel van een confrontatie van sociale geschiedenis en sociologie en uit de karakterbepaling van deze beide wetenschappen hun wederzijdse plaats en verhouding op te sporen. Aangezien de verschillende auteurs niet steeds gelijklopend zijn in hun mening omtrent de eigen wetenschap en haar verhouding ten opzichte van buurwetenschappen, zal deze poging tot wederzijdse plaatsbepaling noodzakelijk onvolledig blijven. Waar in dit artikel een oordeel wordt uitgesproken over de vakken sociologie en sociale geschiedenis, betreft dit een zuiver persoonlijk standpunt, waarschijnlijk onbewust mede beïnvloed door de economisch-sociologische opleiding en werkzaamheid van de schrijver, die - hoewel een tak van geschiedenis beoefenend - zich niet tot de vak-historici mag rekenen.

Deze studie wijkt door zijn theoretische opzet af van de artikelen, die in de afgelopen jaren in het Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg zijn verschenen. We meenden echter de tijd gekomen, juist nu het Sociaal Historisch Centrum tien jaar lang zich op het terrein van de sociale geschiedschrijving van de provincie Limburg heeft bewogen, om ook een meer theoretische verantwoording te geven van de gepresterde arbeid. Door zijn werkzaamheid en gepubliceerde studies heeft het Centrum willen aantonen, wat de sociale geschiedschrijving

kan betekenen. Dit artikel hoopt langs een meer theoretische weg de belangrijke waarde van de sociale geschiedschrijving nog eens te kunnen onderstrepen.

I

Geschiedenis in de zin van een reflectie op het verleden, als historisch denken, is een algemeen menselijke eigenschap, zo oud als het mensdom. Ook als wetenschap is de geschiedenis respectabel van leeftijd. Naast theologie en filosofie is geschiedenis als wetenschapsbeoefening een van de oudste vormen van intellectuele activiteit. Denken wij slechts aan de geschiedschrijvers van de oudheid, Herodotus, Plutarchus, Livius, Tacitus e. a., die reeds een wetenschappelijk verrassend hoog peil bereikten.

De verschillende sociale wetenschappen, die in de geschiedkundige wetenschap schuil gingen, zijn eigenlijk pas in de vorige eeuw na een proces van uit- en afsplitsing van de historische wetenschap een eigen bestaan gaan leiden. Voor de geschiedenis betekende dit proces aanvankelijk een vereniging van het studieterrein tot politieke of militaire geschiedenis; eerst met een ver doorgevoerde specialisatie van het studieterrein kwamen ook andere takken van geschiedenis tot ontwikkeling.

Geschiedenis als wetenschap is een kritische, methodische en systematisch verantwoorde kennis van het verleden. De historiografie is een wetenschap, die door middel en met behulp van getuigenissen (bronnen, documenten, overleveringen enz.) de gebeurtenissen uit het verleden tracht op te sporen. De geschiedwetenschap bepaalt zich doorgaans tot de mens in verband met zijn omgeving, als een sociaal wezen. Deze beperking houdt ook verband met de doelstelling der geschiedwetenschap, zoals die door al haar beoefenaars wordt aangegeven: de geschiedenis moet niet alleen beschrijven, maar tracht ook de ontwikkeling en samenhang te verkla-

ren. Geschiedenis is niet een chronologisch verslag van opeenvolgende feiten; geschiedenis wordt het eerst, als er in de opeenvolging een bepaalde aanschouwelijkheid is bereikt, wanneer men op het verleden "gezicht" heeft gekregen.

De geschiedenis is een wetenschap van een apart karakter. Het vaststellen van een relatie, samenhang, oorzaak en gevolg, eist in de geschiedbeoefening naast kritische analyse en logisch denken ook een meelevende intuïtie, die echter het gevaar van subjectiviteit niet uitsluit. De geschiedenis is een wetenschap "sui generis". Tussen de andere wetenschappen heeft zij haar eigen, enige plaats. Directer is zij uit het maatschappelijk leven ontstaan; nauwer hangt zij met het geestelijk leven samen. Vandaar dat de geschiedenis zich pas laat en dan nog slechts gedeeltelijk heeft kunnen en willen aanpassen bij de streng-wetenschappelijke methodes, die de negentiende eeuw op alle kengebieden ontwikkeld heeft.

De geschiedenis wantrouwt elke theorievorming; ze is afkering van begripsvorming, definitie en generalisatie. De geschiedenis, steunend op haar beproefde historisch-philologische methode, maakt gebruik bij de reconstructie en interpretatie van het cultuurleven van de literaire verhaaltrant en van het denken in beelden, hetgeen haar wezenlijk onderscheidt van de sociale wetenschappen, die andere technieken en methoden aanwenden.

Terecht mag men beweren, dat geschiedenis evenzeer een kunst is als een wetenschap. De historicus moet een eigen geesteshouding als persoonlijk kenmerk eigen zijn, een beschouwende relativerende geest, gewend om te denken in lange termijnen. Uit persoonlijke aandrift wordt zijn werk geboren. In vormgeving en creativiteit benadert hij vaak het kunstwerk en daardoor is hij in staat vaak dieper door te dringen dan de wetenschap vermag.

De geschiedenis is echter ook beperkt in zijn kunnen; het historisch beeld kan de werkelijkheid slechts benaderen. Niet enkel door de ingewikkeldheid

van het historisch gebeuren en de onvolledigheid van het bronnenmateriaal, ook door de keuze van het onderwerp en de methode, die men moet aanwenden, blijft de historische voorstelling noodzakelijk vaag. Het blijven gedachtenconstructies, die ons de interpretatie van de feiten mogelijk maken, meestal gezien vanuit ons eigentijdse standpunt.

Evenals dit in andere wetenschappen het geval was, is ook de geschied-wetenschap zich steeds meer gaan specialiseren in verschillende vertakkingen, variërend naar voorwerp en methode. Specialisatie en differentiatie werd de leuze voor de hele geschied-wetenschap. Wat deze verschillende takken van geschiedenis gemeenschappelijk kenmerkt, dat is, dat zij de ontwikkeling aanschouwelijk willen maken aan het unieke, het individuele, het "einmalige", niet aan het exemplarische, aan het type. De geschiedenis heeft steeds de ontwikkeling in de zin van verandering tot onderwerp van studie. Een doorsnee, een willekeurig stadium is pas geschiedenis, als dit wordt vergeleken en verenigd met andere doorsneden, zó, dat de ontwikkeling duidelijk wordt. De geschiedenis heeft daarbij niet alleen een verhalende taak; zij bevredigt eerst, als zij de nadruk legt op de samenhang en ontwikkeling van de feiten, waarin een zekere causaliteit tot uiting komt.

De samenhang en ontwikkeling van de sociale verschijnselen kan echter ook object zijn van een andere wetenschap, van de sociologie bijvoorbeeld, die de mens en de samenleving niet primair als evoluerende elementen ziet, maar deze herleidt tot structuren en processen van sociale aard met eigen normen en functies. "Tot de sociologie", zo zegt Enno van Gelder 1), "verhoudt de geschiedenis zich als methode en dienende wetenschap. Waar in het algemeen de wetenschappen van de mens het experiment missen, verschaft de historie hun het materiaal, door

1) Dr H. Enno van Gelder, *Geschiedenis als Wetenschap*, E. N. S. I. E., deel III, Amsterdam 1947 blz. 17.

hun de mens te tonen in de loop der tijden, zoals hij in de bijzondere omstandigheden en in bepaalde individuen zijn algemene aard en gedragingen manifesteerde". Met deze eerste confrontatie van geschiedenis en sociologie raken we reeds onmiddellijk het probleem, wat de sociale geschiedenis is en hoe deze zich tot de sociologie verhoudt.

II

Men mag zeggen, dat onder invloed van de sociologie de sociale geschiedenis zijn oorsprong heeft gevonden. De eerste sociale geschiedschrijvers, Buckle en vooral Taine, hebben de geschiedenis beoefend als vorm van sociologie, in het opsporen van de historische wetten, die de samenleving beheersen. Hun sociologisme vatte heel de geschiedenis op als een ontwikkelingsreeks, even gedetermineerd als de natuur. Van deze sociale gedetermineerdheid hebben de latere sociale geschiedschrijvers zich gedistancieerd. Deze sociologistische methode werd niet langer meer met sociale geschiedenis vereenzelvigd. De sociale geschiedenis werd nu opgevat als een hulpwetenschap van de geschiedenis met een eigen probleemstelling. Onder deze opvatting is sindsdien een onafzienbare reeks detailstudies over sociale onderwerpen verschenen.

In haar ontwikkeling volgde de sociale geschiedenis dezelfde weg, die ook haar oudere zuster, de economische geschiedenis had afgelegd, in ons land door de vooruitziende Posthumus geïntroduceerd. Onder de beschermende hoede van de economische geschiedenis opgegroeid, kreeg de sociale geschiedenis geleidelijk een eigen plaats, toen men eenmaal het gevaar beseftte, dat het economische motief tot een te overwegende factor bestempeld werd in het historisch gebeuren. Om deze eenzijdigheid te vermijden werd de sociale geschiedenis een eigen "specialisme", dat langzaam aan erkenning vond.

Het is begrijpelijk, dat de economische en sociale geschiedenis het eerst van moderne sociaal-

wetenschappelijke methodes gebruik maakten. Naast de algemene geschiedenis, die men voor het historisch perspectief niet kon ontberen, waren vooral de resultaten en methoden van de economie en sociologie als bouwstenen noodzakelijk. Van de "officiële" oudere takken der politieke en cultuurgeschiedenis onderscheidde de economische en sociale geschiedenis zich door het beklemtonen van de economische en sociale ontwikkeling.

Eerst gedurende de laatste jaren zijn enige theoretische beschouwingen verschenen over het karakter van de sociale geschiedenis, die echter voorlopig nog niet tot een communis opinio geleid hebben. Dat de sociale geschiedenis een eigen vraagstuk is, wordt weliswaar algemeen aanvaard, doch er bestaat geen eenstemmigheid over het object van deze wetenschap.

Opmerkelijk is de tendenz in de Angelsaksische landen om het begrip sociale geschiedenis ruim te definiëren, niet enkel vanwege de ruimere betekenis, die het woord "sociaal" in het taalgebruik heeft, maar ook beantwoordend aan het minder emotioneel begrip "sociaal", dat meer de idee aangeeft van de hiërarchische geleiding van de samenleving. In deze opvatting is sociale geschiedenis de geschiedenis van de sociale groepen, zowel afzonderlijk als in hun wederkerig verband.

In Europa heeft sociale geschiedenis een beperkter betekenis gehad. Hans Stein, Grünberg (en ten onzent aanvankelijk ook Verberne) beperken de sociale geschiedenis tot de geschiedenis van die groepen, die in economische afhankelijkheid en zonder sociale zekerheid verkeren, m. a. w. tot de geschiedenis van de "sociale quaestie", inhoudend de geschiedenis van het pauperisme en de sociale beweging.

Scholl, zelf een vruchtbaar historiograaf van de arbeidersbeweging, neemt het karakter van de sociale geschiedenis ruimer en verstaat hieronder de geschiedenis van de verschillende standen, afzonderlijk en in hun onderlinge verhoudingen 1). Voetnoot zie 1) pagina 16.

Er is nog een oudere opvatting over sociale geschiedenis te onderkennen, die in de vorige eeuw ontstond onder invloed van een ongenueanceerd historisch materialisme. Volgens deze opvatting, die in de grond tot een deterministische economische geschiedbeschouwing is terug te voeren, was de kern der geschiedenis niet de staat, zoals in de (politieke) geschiedenis van die dagen, maar de produktieverhouding. Sociale geschiedenis zou dan zijn de geschiedenis van de sociale consequenties der economische ontwikkeling. In deze vorm doet de sociale geschiedenis thans geen opgeld meer. Wel zijn er nog tal van schrijvers, die de sociale niet van de economische geschiedenis onderscheiden, en die aan het economisch moment een bijna te uitsluitende waarde toekennen.

Naar aanleiding van enige meer expliciete studies, die in de laatste jaren over het karakter van de sociale geschiedenis zijn verschenen, komt er meer tekening in de poging tot een strakkere omlijning. Belangrijk ter begripsverheldering is zonder twijfel geweest de verhandeling van Hans Proesler, die tot de omschrijving kwam: "Die Sozialgeschichte hat mit der methodisch-kritischen Ergründung und zusammenhängenden Darstellung des gesamten historischen Verlaufs unter dem Blickwinkel der Sozialität zutun" 2). Deze verwijzing naar de sociologische beschouwingwijze geeft ook min of meer het Handwörterbuch der Sozialgeschichte. Ook Baudet spreekt in zijn inaugurale rede 3) over de sociale geschiedenis als van een sociale geschiedbeschouwing van het sociaal-historisch aspect, van een bijzondere approach, die geen sector van het sociale leven kan uitsluiten. Sociale geschiedenis is volgens hem die geschiedbe-

- 1) Dr S. H. Scholl O. Praem., De historiografie der arbeidersbeweging in België, Brussel 1959, blz. 26.
- 2) Hauptprobleme der Sozialgeschichte, Erlangen 1951.
- 3) Historie en Menselijke Verhoudingen, Assen 1956.

beschouwing, welke als geschiedschrijving streeft naar een synthese van geïndividualiseerd begrijpen en sociaal is in deze zin, dat zij bij een algemene synthetische visie op het verleden speciale aandacht schenkt aan het geheel van sociaal-economische bindingen, waartoe de mens als sociaal wezen behoort. Sociale geschiedenis is geen "specialisme", dat de invloed of betekenis onderzoekt van sociale betrekkingen of sociale systemen, maar de taak van de sociale geschiedenis is gelegen in de sociale motivering van de ontwikkelingslijnen van de geschiedenis. Ook Otto Brunner, wiens mening wij nog nader zullen zien, beschouwt sociale geschiedenis als een beschouwingswijze, aan de sociologie ontleend, die met vrucht in de noodzakelijk eenzijdige staatkundige geschiedenis kan worden aangewend.

Deze mening staat geheel in tegenstelling met een opvatting als die van Trevelyan, die onder sociale geschiedenis verstaat alle geschiedenis met uitsluiting van de politieke, hetgeen in feite een vermenging inhoudt van cultuurgeschiedenis met economische en sociale geschiedenis. Deze opvatting willen wij verder laten rusten. Wij zouden er slechts op willen wijzen, dat het verschil tussen de voorgaande en deze mening hierin gelegen is, dat zij de sociale geschiedenis een eigen object geeft en niet slechts ziet als een afzonderlijke beschouwingswijze.

Ook in Nederland zijn er auteurs die in de richting gaan van een opvatting van sociale geschiedenis als een zelfstandige specialisatie van de "algemene" geschiedwetenschap. Rüter 1) omschrijft sociale geschiedenis als de geschiedenis van de maatschappelijke groeperingen in hun onderlinge verhouding. Hij ziet de taak van de sociale geschiedenis (nogal ruim) in het bestuderen van staten, klassen, standen en sociale groepen en de wederzijdse beïnvloeding van hun ontwikkeling door de economische structuur, politieke gebeurtenissen, ideeën en cultuurpatronen.

1) A. J. C. Rüter, Introduction, in International Review of Social History, volume I, 1956, part 1, blz. 1/4.

Romein is beperkter in zijn opvatting van sociale geschiedenis. Hij geeft haar tot taak de sociale geleiding van een bepaalde maatschappij te bestuderen in een of meer tijdvakken 1).

Volgens Dr H. F. J. M. van den Eerenbeemt - in zijn recente voordracht bij gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Sociaal Historisch Centrum - heeft de sociaal-economische geschiedenis primair tot studieobject de gestructureerdheid van een bepaalde gemeenschap of groep in het verleden. Een dergelijke structuuranalyse van een historische werkelijkheid duidt hij daarom bij voorkeur aan met het woord "structuurgeschiedenis".

Deze opvatting komt wonderwel overeen met de mening van een moderne socioloog als Prof. Dr René König 2), die de sociaal-economische geschiedenis - doch hem de zgn. sociologische geschiedschrijving genoemd - eveneens tot taak geeft het analyseren van historische instituties.

Niet het eenmalig gebeuren en de individuele persoon zijn primair van betekenis. Daarvoor in de plaats treedt de structurele interesse voor instituties, voor de economische en technische voorwaarden, die het maatschappelijke proces mee bepalen, voor sociale bewegingen en ideeënstromingen. Als voorbeeld van een dergelijke geschiedschrijving zouden wij kunnen verwijzen naar de publicaties van Prof. Dr B. H. Slicher van Bath, vooral zijn thans meest bekende werk "De Agrarische Geschiedenis van West-Europa", (500-1850), Aulaboeken, Utrecht/Antwerpen, 1960.

Deze sociale geschiedschrijving heeft vooral sinds de twintiger jaren in Frankrijk een grote vlucht

- 1) Prof. Dr J. M. Romein, Apparaat voor de studie der geschiedenis, Groningen 1957, blz. 60.
- 2) Soziologie und Geschichte, Literaturbesprechungen von Prof. René König, Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 2. Heft 12. Jahrgang 1960, blz. 303-311.

genomen en is daar door auteurs als o. a. Gustave Glotz, Marcel Granet, Lucien Febvre, Marcel Bloch, Henri Berr, Charles Morazé en Fernand Braudel, tot grote ontwikkeling gebracht.

Deze vorm van sociale geschiedschrijving in Frankrijk, die de nadruk legt op de studie van de sociale structuurvormen, instituties en cultuurfactoren in hun onderlingewisselwerking en hun onderling verband, heeft opmerkelijk veel overeenkomst met de moderne sociologie. Het is dan ook juist op dit terrein, waar de kern van de moeilijkheid is gelegen.

Dit nauwe contact en deze samenvloeiing van de sociologische en historische methoden tot een nieuw, vruchtbaar sociologisch-historisch gezichtspunt betekent voorlopig een eerste afsluiting van deze elkaar beïnvloedende ontwikkeling van beide wetenschappen.

Begrijpelijk is in deze situatie echter wel, dat de historicus, die op de geschetste wijze tewerk gaat bij de ontleding van de sociale structuur in een bepaald tijdvak, zich afvraagt, in hoeverre hij de grenzen van de geschiedwetenschap niet overschrijdt en zo ja, of hij zich dan niet bewust of onbewust op het terrein van de wetenschap van de sociologie beweegt.

Wanneer de sociologie een verklaring zoekt van de samenhang en onderlinge verhouding van de structuur- en cultuurelementen in de samenleving, wanneer de socioloog de sociale structuur ontleedt in een aantal min of meer duurzame sociale betrekkingen en verhoudingen, gerangschikt binnen het raam van een nader te analyseren cultuurpatroon 1), dan gaat hij in wezen niet anders tewerk dan de sociale geschiedschrijver, dan is het sociologische gezichtspunt met andere woorden identiek aan het sociaal-historische. Daarom ook spreekt René König van sociologische geschiedschrijving als de nieuwe vorm van geschiedbeoefening, die de verouderde methode van geschied-

1) J. A. A. van Doorn en C. J. Lammers, *Moderne Sociologie, Systematiek en Analyse*, Aulaboek, Utrecht/Antwerpen, 1959, blz. 43 e. v., 86 e. v., 113 e. v.

schrijving zal vervangen in het streven naar "verwetenschappelijking" van de historie.

Hiermee raken wij een teer punt, dat zeer onlangs een zeer heftige critiek heeft uitgelokt, maar ook uit de kring der historici (in een sociologisch maandblad nota bene) tot een fervente stellingname heeft geleid. Wij zouden in dit stadium niet graag aan de interne bezinning afbreuk doen door hier op dit klemmende vraagstuk nader in te gaan. Wel illustreert deze discussie op duidelijke wijze de crisistoestand, waarin schijnbaar veel historici zich bevinden, niet in het minst door de zich opdringende sociologische methode.

Het heeft zeker geen zin om voorlopig in een uiterste te vervallen en het nut van de traditionele geschiedschrijving in twijfel te trekken. Evenzo is het zonder zin om de nieuwe vormen van sociale of sociologische geschiedschrijving nu maar aan de sociologie toe te bedelen. Immers sociale geschiedschrijving blijft een onderdeel van de historische wetenschap, die zijn materieel en formeel object ontleent aan de geschiedwetenschap, maar zijn object is beperkt tot een studie van de sociale structuur binnen een bepaald cultuurpatroon, zodat ook de sociologische beschouwingswijze voor haar onontbeerlijk is. Dit roept als vanzelf de vraag op, in hoeverre de sociale geschiedenis in verhouding staat tot de sociologie. Deze vraag zullen wij door een nadere confrontatie van beide wetenschappen trachten te beantwoorden.

III

Geschiedenis en sociologie zijn beide geesteswetenschappen, en wel empirische sociale wetenschappen, die zich bezig houden met de verschijnse-

len der menselijke samenleving, met sociale verschijnselen, intermenselijke betrekkingen, processen van integratie en differentiatie. Hiertoe beperken zich de sociologie en de sociale geschiedenis terwijl de geschiedenis ook mens-ding betrekkingen onderzoekt door de invloed na te gaan van niet-sociale factoren op sociale verschijnselen.

Uiterlijke en innerlijke waarneming stellen beide in staat een objectieve en methodische beschrijving te geven van de sociale verschijnselen, waarmee men samenhang, interdependentie en causaliteit wil opsporen. Bij gecompliceerde sociale verschijnselen (invloed van erfelijke aanleg, opvoeding, levenservaring, godsdienst, beroep, klasse, stand enz.) en grote sociale formaties (staatsinrichting, beschaving, cultuurelementen) zal men wetmatigheid in echte zin moeilijk of niet ontdekken. In de elementaire sociale feiten echter vertonen zich wel verschijnselen van functionele afhankelijkheid en correlatie. Deze regelmaat te ontdekken door middel van statistisch-kwantitatieve benadering vereist een bepaalde vormabstractie, die de sociologie in meerdere mate toepast dan de sociale geschiedenis.

Deze abstractie gaat zeer ver in de formele sociologie, die van de inhoud der vormen kan abstraheren en alleen bijvoorbeeld bestudeert de vormen van concurrentie, revolutie, arbeidsverdeling, partijvorm enz. Daarnaast is een door Max Weber voorgestelde vorm van abstractie de "Idealtipe", zowel bij de sociologie als in de geschiedenis in gebruik. Zuivere abstracties zijn dit niet; bepaalde trekken, die typerend worden geacht, worden geaccentueerd, b. v. "het" gildewezen, "het" 19e eeuwse proletariaat.

Er bestaat in de sociale wetenschappen geen algemeen geldende wetmatigheid, zoals in de natuurwetenschap; er is slechts voorwaardelijk geldende wetmatigheid, wederzijdse functionele afhankelijkheid, die algemeen geldt voor een bepaalde historische constellatie en een concreet sociaal milieu. Meestal zal de onderzoeker, de historicus zowel als

de socioloog, zich moeten tevreden stellen met het analyseren van een situatie en het aangeven van een conditionaliteit; de beschrijving blijft een der voornaamste grondslagen van beide wetenschappen.

Ten aanzien van het waarnemen en beschrijven hebben historiografie en sociologie dit verschil, dat de eerste het verleden beschrijft, de tweede doorgaans het heden. De sociologie maakt gebruik van het materiaal van alle sociale wetenschappen; een niet te verwaarlozen deel van dat waarnemingsmateriaal levert daarbij de geschiedenis. Anderzijds geven de resultaten van de sociologische (en andere) onderzoekingen op hun beurt uit een oogpunt van vergelijking en begripsvorming een dieper inzicht in de factoren, die voor het historisch gebeuren van belang zijn. Voor contemporaine geschiedenis zou de geschiedkunde bovendien van de sociologie b. v. de toepassing van de statistische methode, de technieken van interview en enquête kunnen leren, zoals de Vries Reilingh voorstelt 1). Dit is ten onzent nog slechts sporadisch gebeurd. Deze onvolledige benutting van sociologische methoden heeft ten onzent Groenman en Prakke er toe verleid om te spreken van historische sociografie in plaats van sociale geschiedenis en aldus een eigen terrein te onderscheiden. Een dergelijke sociologische opvatting, die het eigene van een wetenschap zoekt in technieken van onderzoek in plaats van in eigen object en probleemstellingen, gaat te ver.

Måg mandan van een eigen formeel object van de sociale geschiedenis spreken?

Daar alle sociale verschijnselen elkaar onderling beïnvloeden, zou er iets voor te zeggen zijn, ze alle te behandelen in één algemene sociale wetenschap. Die toestand heeft vroeger ook bestaan, maar de behoefte aan differentiatie deed een arbeidsinde-

1) Reactie op een stelling door Prof. Dr H. D. de Vries Reilingh, in Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 45e Jrg., maart-april 1954, blz. 93.

ling ontstaan, die een bepaalde groep van problemen in samenhang door afzonderlijke wetenschappen met een eigen gezichtspunt deed behandelen. Deze splitting is daarna in snel tempo verder gegaan.

Van Windelband en Rickert is afkomstig een onderscheiding van de wetenschappen in generaliserende of abstracte en individualiserende of concrete wetenschappen. Volgens dezen is geschiedenis een individualiserende wetenschap; de geschiedenis interesseert zich voor het bijzondere, het individuele; typen en algemene begrippen zijn voor haar niet belangrijk; de geschiedenis leert de beoefenaar de sociale verschijnselen te "verstehen", innerlijk te beleven. De sociologie daarentegen heeft een generaliserend karakter en zoekt wetmatigheden op te sporen.

Een dergelijke stricte onderscheiding wordt niet meer aanvaard. De geschiedeniswetenschap is naar de sociologie toegegroeid, doordat zij, vooral als sociaal-economische geschiedenis, meer dan vroeger gebruik maakt van vergelijking. En vergelijking is een sociologische methode, veronderstelt immers een doorbraak van het absolute, "eenmalige". Ook maakt de geschiedeniswetenschap gebruik van de hierboven genoemde "Ideal-typen" als gilde, Renaissance enz., die de sociologie eveneens benut. Daarnaast kent de socioloog ook "Idealtypen", die minder concreet historisch en meer abstract zijn. Een zuivere afbakening is dit onderscheid daarom niet. Ook de sociologie gebruikt de "verstehende" methode; naast een systematisch heeft zij ook een historisch karakter. Max Weber gaf in zijn veelzijdig werk een uitvoerige systematiek, maar daarnaast ook uitgebreid historisch materiaal en door zijn beide soorten "Idealtypen" overbrugde hij de kloof tussen geschiedenis en sociologie. De jongere historische school der economie, die ook een min of meer sociologisch karakter had, heeft werken gepubliceerd, die op het grensgebied van economie, sociale en economische geschiedenis en sociologie, moeilijk tot één tak van wetenschap zijn te rekenen.

Een ander onderscheid tussen geschiedenis en sociologie is het verschil in empirisch karakter. Ook zonder dat de historicus waarde-oordelen uitspreekt, geeft hij wel op waarden betrokken oordelen, die bij de probleemstelling, bij het kiezen van de feiten en bij de interpretatie meespelen. "Zonder wereld- en levensbeschouwing, waarin zij wordt opgenomen, is geen geschiedenis mogelijk. Eerst als element van een door cultuur bepaalde levenswijsheid kan geschiedenis vorm aannemen". (Huizinga). Bij sociale geschiedenis beginnen vergelijking en systematiek op de voorgrond te treden; zij benadert in dit opzicht de sociologie. Deze tracht in haar methodiek een zo onbevooroordeeld mogelijke beschrijving te geven van de sociale verschijnselen, al zijn ook haar hypothesen door een bepaald gezichtspunt gekleurd en kan enkel de verificatie op exactheid steunen. Tenslotte gebruikt de synthetische sociologie ook de historische methode en nadert zij hierin dicht de sociale geschiedschrijving. Wij bedoelen hier minder de classificatie der Stufentheorie, de historische ontwikkelingstrappen, die een ouder karakter hebben (evolutietheorie van de 19e eeuw) dan wel de klassering met behulp van abstracte tijdloze begrippen.

Een veel verbreide mening is, dat de sociologie zich enkel tot een beschrijving van het heden zou moeten beperken. Echter deze mening geeft geen uitsluitsel. De moderne sociologen, die met het begrip structuur werken, geven classificaties met een grotendeels historische inhoud. Vooral Max Weber heeft in zijn werk een mengeling gegeven van abstracte systematiek en historische structuurbegrippen. In de grond is enkel dit verschil te constateren, dat de socioloog alleen die factoren uit het verleden naar voren haalt, die de eigentijdse situatie doen begrijpen. Deze beperking wordt evenwel door de historicus niet aanvaard.

Het belangrijkste onderscheid tussen sociologie en sociale geschiedenis blijft in laatste instantie gelegen in de specifieke aard van beide wetenschappen: de sociale geschiedenis als een systematisch-con-

crete wetenschap, die bij voorkeur slechts singuliere uitspraken formuleert, die aan de synthese van het menselijk handelen recht doen, en daartegenover de sociologie, die theoretisch-analytisch van aard is, diagnostisch-therapeutisch te werk gaat, en die steeds gericht is op het ontdekken van gemeenschappelijke kenmerken, op theorievorming. Wanneer de geschiedeniswetenschap vergelijkt, wil zij toch bij alle vergelijking het eigene laten uitkomen, terwijl de sociologie juist zoekt naar de gemeenschappelijke trekken en deze de vergelijking als methode gebruikt tot het vinden van een algemene karakteristiek, van generalisaties. Bij de sociaal-economische geschiedenis worden ook wel de overeenkomstige trekken vergeleken, maar zij let toch evenzeer op het eigene, juist in het besef, dat de variatiemogelijkheden in beginsel oneindig zijn.

Sociale geschiedenis blijft voor historisch geschoolde beoefenaren altijd geschiedenis, dat wil zeggen het sociale handelen gezien vanuit de gehele historische cultuursituatie. De sociologie daarentegen is een theoretische wetenschap, die wel een empirisch karakter heeft, maar niet expliciet gericht is op de kennis van het verleden. Evenals in de economie de strijd tussen de historische en de theoretische richting in het voordeel van de laatste beslist is, zo heeft ook in de sociologie de theoretische richting overwonnen. Daaruit vloeit voort een steeds groter verschil tussen sociologie en sociale geschiedenis in accent en beginsel en in object en begripsvorming, met als uiteindelijke consequentie een steeds groter verschil in methoden en technieken. Momenteel zijn er nog veel punten van overeenkomst; de sociologie bedient zich vaak van de historie, terwijl veel geschiedenis tot stand komt met behulp van sociologische handgrepen. De affiniteit tussen historische sociologie en sociale geschiedenis wordt geringer: niet enkel vanwege de andere habitus van de socioloog en de geschiedschrijver, maar ook vanwege hun andere wijze van werken; beiden passen individualisatie en generalisatie toe, maar op een an-

dere manier 1).

IV

Een onderscheid tussen de kencriteria van sociologie en sociale geschiedenis is gaandeweg duidelijker geworden, nu de sociologie zich langzaam geheel heeft ontworsteld aan de vroegere descriptieve sociografische studies, die vóór 1945 onder invloed van Steinmetz en zijn leerlingen verschenen. Deze Amsterdamse sociografie was, paradoxaal uitgedrukt, een soort sociologie zonder sociologie, de onderwerpen waren meestal wel van sociologische aard, maar de schrijvers waren niet voldoende sociologisch geschoold om deze onderwerpen op waarlijk sociologische wijze te behandelen 2). Indien zij zich bezig hielden met de historische ontwikkelingsgang van bepaalde sociale verschijnselen, onderscheidden zij zich nauwelijks van de sociale geschiedenis. Ook deze houdt zich immers bezig met onderwerpen van "sociologische aard", maar dan specifiek onder het oogpunt van hun opeenvolging, verandering en samenhang. De eerste beoefenaren van de sociografie hadden nog weinig begrip van het eigen gezichtspunt, de eigen bijdrage, die zij ter verklaring konden bieden; vaak kwam hun formeel object en methode geheel overeen met dat van de sociale geschiedenis, die van zijn formeel object wel een helder begrip had - dit namelijk ontleende aan de

- 1) Bovenstaande gedachtengang werd ontleend aan Prof. Dr J. P. K. Kruyt, Inleiding tot de sociale wetenschappen, in: E. N. S. I. E., 3e deel, Amsterdam 1947, blz. 1 t/m 14, en voorts aan de verhelderende prae-adviezen van Prof. Dr Mr K. Kuypers, Prof. Dr E. H. P. Baudet en Prof. Dr J. A. A. van Doorn over dit onderwerp op de jaarvergadering 1960 van de Nederlandse Sociologische Vereniging.
- 2) Dr G. J. Kruijer, Observeren en redeneren, Mepel 1959, blz. 9

geschiedenis - maar zelf nog niet in het reine was, tot welke terreinen de sociale geschiedenis zich moest uitstrekken.

Nu de sociologie zich thans tot een eigen wetenschap heeft ontwikkeld, komt er in de terreinafbakening iets meer lijn. De sociologie gaat er van uit, dat indien bij het beschrijven van sociale feiten niet wordt gepoogd deze te betrekken op een door de sociologie aangebracht ordesysteem, er niet van sociologisch onderzoek kan worden gesproken.

Kruijer 1) neemt aan, dat door de meerderheid van de sociologen als materieel object van de sociologie worden beschouwd: hetzij groepen of aspecten van groepen, hetzij systemen of aspecten daarvan. In beginsel zou men dit terrein ook aan de sociale geschiedenis als haar materieel object mogen toewijzen. Het formeel object van de sociologie is het ontdekken van wetten, d. w. z. generalisaties, algemeen geldende uitspraken, die een begrip geven van de maatschappelijke werkelijkheid. Met een concreet onderzoek gaat men uit van reeds door de sociologie gedefinieerde begrippen, die voor de doeleinden van het onderzoek operationeel worden omschreven; aan de hand van deze begrippen worden de hypotheses als probleemstelling geformuleerd, waarna deze probleemstelling in het onderzoek wordt geverifieerd.

In Nederland wordt vrijwel door ieder als de specifieke taak van de sociologie beschouwd het bestuderen van de algemene aspecten van sociale betrekkingen en verhoudingen. Een sociologisch onderzoek is derhalve niet bestaanbaar, indien het niet tot doel heeft een bijdrage te leveren tot vermeerdering van het sociologisch inzicht, indien het met andere woorden geen theorievorming insluit.

De moeilijkheid is echter, dat een aantal sociologen van mening is, dat door generalisatie een wezenlijke trek van de samenlevingsverschijnselen verloren gaat, namelijk hun historisch karakter. Ook individualiserend moet de sociologie beoefend

1) Kruijer, t. a. p., blz. 21.

kunnen worden. In ons land wordt daarom een speciale tak van sociologie onderscheiden, de z. g. sociografie, die beschrijvend en individualiserend van aard is en uiteraard niet tot algemeen geldende uitspraken komt. Het doel van de sociografie is het kennen van een groep of sociaal systeem in zijn uniekheid. Als zodanig levert deze individualiserende sociografie geen onmiddellijke bijdrage tot de sociologische theorievorming. Het gaat hierbij niet om het formuleren van regelmatigigheden, maar om het toepassen van reeds verworven kennis op een concrete situatie 1).

Deze individualiserende sociografie is eigenlijk meer methode dan wetenschap; het is meer een speciale praktische discipline. Als zodanig kan deze beschouwingswijze in meerdere wetenschappen worden aangewend. Indien men de historische ontwikkeling van sociale verschijnselen tot onderwerp van studie maakt, kan de individualiserende sociografische methode met vrucht in de wetenschap van de sociale geschiedenis worden toegepast. Dit betekent geen annexatie van de sociografie door de sociale geschiedenis, aangezien een methode immers niet het domein van één wetenschap uitmaakt.

Wij zien dus, dat een afbakening tussen sociologie en sociale geschiedenis in principe wel mogelijk is. De sociografische methode, die haar ontstaan aan de sociologie heeft te danken, kan evenwel in beide wetenschappen een vruchtbare toepassing vinden.

Met het onderscheiden van beide wetenschappen wil niet gezegd zijn, dat de sociologie zich niet met de sociale verschijnselen uit het verleden zou mogen bezighouden. Integendeel, de historicus zal niets liever willen dan dat de sociologie haar eigen bijdrage levert en tracht het historisch gebeuren naar eigen gezichtspunt te verklaren. Maar dan zal de sociologie en de sociale geschiedenis elk op eigen ma-

1) Kruijer, t. a. p., blz. 23.

nier moeten trachten de sociale structuren uit het verleden te verklaren: de sociologie meer statisch-analytisch en abstracter, de sociale geschiedenis meer dynamisch en concreter als een synthese van geïndividualiseerd begripen. Het onderscheid in werkwijze zou men als volgt kunnen formuleren:

Terwijl de historicus de verwickelingen nagaat van de unieke ontwikkelingsgang, heeft het afzonderlijk verschijnsel voor de socioloog slechts belang als exempel, als illustratie van iets algemeners, van een type van iets, dat uitgaat boven de uniciteit. Het gaat de socioloog steeds om het doorgronden van een algemene status, om een zijn, en de bepaaldheid daarvan, terwijl de historicus vooral in de ontwikkeling, in het worden geïnteresseerd is en bij hem de genetische vragen op het eerste plan staan.

Natuurlijk vraagt secundair de socioloog ook naar de structuurveranderingen even zo goed als de sociale historicus ook in het toestandskarakter van een bepaalde tijd belang stelt. Maar wanneer de socioloog zich inlaat met het proces van de sociale verandering, ontleedt hij bewust dit veranderingsproces in de typische stadia, die de veranderingen doorlopen om daaruit een meer algemene ontwikkelings-"wet" af te leiden.

Zo blijkt de sociologische beschouwingwijze niet bij voorbaat in tegenstelling te staantot de historische; een andersoortige gerichtheid der belangstelling behoeft zodoende nog geen onverenigbaarheid te impliceren. Wat de "historische sociologie" feitelijk doet, wil zij de grenzen van haar wetenschap niet overschrijden, dat is om met het materiaal, dat de sociale geschiedenis haar verstrekt, sociologie te bedrijven, d. w. z. aan de hand van exemplarische voorbeelden de evenwichtsstoornissen te analyseren en de sociale structuur in zijn historische wording theoretisch te funderen. Zij werkt met een grotere graad van abstractie, omdat zij als tak van de sociologie immer theorievorming beoogt.

Zo gezien worden ook de sociologisch-historische publicaties verstaanbaar van sociologen als Hofstee

(Het Oldambt), Prakke (Deining in Drenthe) en Bouman, die in tal van publicaties deze werkwijze demonstrieren. Deze sociologen bedoelden niet de sociale geschiedenis bij de sociologie in te lijven, maar zij hebben veeleer een poging gewaagd om ten onzent de eerste voorbeelden te introduceren van deze nieuwe tak van sociologie.

De sociologie-beoefening, die zich met de studie van sociale verschijnselen uit het verleden op het randgebied van de sociologie begeeft, moet men wel onderscheiden van de sociologische leer van de sociale veranderingen, die vooreerst nog slechts door middel van toegepast onderzoek de functie van deze sociale veranderingen voor de momentele sociale structuur poogt vast te stellen.

De studie van de sociale verandering is een apart terrein in de sociologie. Men analyseert allerlei objectief waarneembare veranderingen in structuur en functie van een sociaal systeem en brengt deze in onderling verband. Deze tak van wetenschap gaat na de processen van verandering als zodanig, de fasen, die binnen deze processen zijn te onderkennen, de sociale bewegingen en drijvende krachten, die deze processen teweeg brengen. Sociale verandering wordt in dit geval beschouwd als een relatieve aantasting van de evenwichtstoestand van allerlei sociale systemen. Voor de socioloog is primair belangrijk de kennis van de sociale voorwaarden, waaronder veranderingen kunnen plaats vinden. De externe prikkels van niet-sociale aard, die binnen het sociale systeem tot veranderingen leiden, zijn voor de socioloog minder interessant. Het gaat er de socioloog niet om "de" oorzaken van sociale verandering op te sporen, maar enkel om de sociologische aspecten van de sociale verandering te ontleden. Hoewel de sociologie voorlopig nog niet in staat blijkt om in deze een bevredigende theorie op te stellen, die de directe sociologische relevante factoren in het proces van de sociale verandering kan verklaren, met gespannen aandacht zal de historicus ook deze sociologische poging tot geschiedverklaring volgen.

V

Sociologie en sociale geschiedenis, ook indien beide zich met de sociale verschijnselen uit het verleden bezig houden, zijn derhalve naast elkaar bestaanbaar, omdat zij ieder een eigen gezichtspunt, een eigen formeel object hebben ter verklaring van de historische werkelijkheid. De complementariteit van wetenschappelijke gezichtspunten heft hun zelfstandigheid niet op, maar dwingt beide wel tot een bewustere integratie van de tot heden te sterk geïsoleerde benaderingswijzen.

Dat brengt ons tenslotte tot de vraag, op welke wijze een toenadering tussen sociale geschiedenis en sociologie mogelijk is, en hoe beide wetenschappen elkaar kunnen bevruchten en van elkaars wetenschappelijke resultaten profijt kunnen trekken. Ter oriëntatie van de mogelijkheden, die daartoe aanwezig zijn willen wij ons vooraf een korte uitweiding veroorloven over het verband tussen de theoretische economie en de economische geschiedenis.

De economische geschiedenis, die haar begrippenapparaat ontleent aan de verwante beschouwende wetenschap, de theoretische economie, wordt door Sneller 1) een zelfstandige plaats toegekend naast economie en geschiedenis. Deze tak van wetenschap is volgens hem een onderdeel van de geschiedenis, omdat zij niet algemene regels tracht te formuleren, maar streeft naar de kennis van het bijzondere, al stelt zij dit ook in genetisch verband.

Een geheel andere mening huldigt Thurlings 2), die zijn definitie van economische geschiedenis zeer nauw met de economische theorie verbindt. De economische geschiedenis is het complement van de economische theorie, verdiept het economisch inzicht, dient de specialisatie en niet de synthese. De econo-

- 1) De economische geschiedenis in hare betrekking tot economie en geschiedenis, Amsterdam 1939.
- 2) De taak en betekenis der moderne economische geschiedenis, Haarlem 1947.

mische geschiedenis heeft tot taak een beschrijving te geven van de economische werkelijkheid; elk praktisch economisch onderzoek, elke economische beschrijving tot economische geografie toe, rekent Thurlings tot economische geschiedenis. Deze conclusie is de consequentie van zijn opvatting over de geschiedwetenschap, waarvan hij het formele object ontkent en welke hij zodoende moet terugvoeren tot een complement van de theoretische wetenschap.

Dit revolutionaire geluid bleef niet onbeantwoord. Wieringa 1) is in zijn Openbare Les nader hierop ingegaan. De economische geschiedenis is gegroeid uit de wetenschap der geschiedenis, en dit is bepalend voor haar taak en doelstelling. Deze is niet in de eerste plaats de behulpzame hand te bieden aan de theoretische economie, want als aspect van de geschiedwetenschap is haar arbeidsveld ruimer. Dit betekent voor de economische geschiedenis, dat zij het economisch handelen moet zien in verband met het gehele historische milieu van politieke, sociale en geestelijke factoren.

Echter ook voor de economische theorie is de studie der economische geschiedenis niet zonder zin. Door de snelle veranderingen op allerlei terrein is er een tweespalt ontstaan tussen de economische werkelijkheid en de economische ideologieën en leerstellingen. Iedere maatregel van economische politiek moet men zien in het kader van de gewenste maatschappelijke orde. De beginselen van economische orde zijn echter slechts op te stellen aan de hand van een analyse der feiten. Uit de ervaringsgegevens en uit de concrete historische situatie kan eerst de grondslag worden verkregen voor een doeltreffende economische politiek 2). In dit opzicht bewijst de economische geschiedenis haar groot praktisch nut. Zoals de theoretische economie en de economische geschiedenis derhalve nauw op elkaar zijn betrokken,

- 1) De economische geschiedenis als aspect van de wetenschap der geschiedenis, Utrecht 1950.
- 2) Walter Eucken, Die Grundlagen der Nationalökonomie, 1939.

zo is ook de relatie tussen sociologie en sociale geschiedenis uiteraard van grote betekenis. De gevarieerdheid van het sociologisch denken en de pluriformiteit van de sociologische theorie komen niet tot hun recht, wanneer men geen rekening houdt met de sociaal-historische achtergrond van de huidige, in zijn verschijningsvorm door historische factoren mee bepaalde situatie. Daar alle groepsvorming en groepsstructuren slechts onderzocht en begrepen kunnen worden in nauwe samenhang met het gehele cultuurleven en dit een historische werkelijkheid is, dient de sociologie steeds met dit historisch element rekening te houden.

Wat onderscheidt de sociologie van de sociale geschiedenis, zo vraagt zich Prof. Dr H. Plessner 1) af. De sociologie heeft steeds meer gewild dan pure descriptie of historische verklaring te zijn. Zij wil het constante in de variaties, het rythme en de periodiciteit in de verandering bereiken. Vandaar dat de socioloog steeds zoekt naar een zekere wetmatigheid in het sociale handelen en in de sociale structuren. Overal dient hij echter rekening te houden met de historische bepaaldheid van menselijk zijn en menselijk gedrag. De sociologische vergelijking zal te minder resultaat opleveren, naarmate de vergelijking de historische bepaaldheid van de objecten uit het oog verliest. Als het sociologisch onderzoek van het heden uitgaat, dan eist de vergelijkende methode, dat dit heden ook historisch wordt vergeleken. Hier moet de sociologie steeds weer op de hulp van de historie teruggrijpen.

Terwijl de antropoloog de blijvende structurelementen zoekt te achterhalen uit de bijna onoverzienbare rij van afzonderlijke culturen, concentreert de socioloog zich op de structureel-functionele analyse als zodanig en op de analyse van het heden en op de sociale veranderingen, die het heden in de toekomst doen overgaan. De historicus scheidt als het ware door zijn arbeid de noodzakelijke achtergrond voor

1) cfr. Mens en Maatschappij, 25e jrg. 1950, blz. 281.

het werk van de antropoloog en de socioloog, doordat hij het feitelijk functioneren van deze culturen laat zien in de meest verschillende cultuurtypen en wel onder het beklemtonen van die sociale veranderingen, die in het heden hun logisch einde vinden. De studie der sociale geschiedenis zal dan pas goed haar vrucht afwerpen, wanneer zij de verklaring kan geven van de historische wortels van de sociale problemen die de sociologen bezig houden.

De noodzakelijke toenadering van sociale geschiedenis en sociologie wordt dan pas mogelijk, indien de sociale geschiedenis het historisch materiaal op een zodanige wijze bewerkt, dat het toegankelijk wordt voor een sociologische benadering. Hier ligt echter de moeilijkheid, die voortspruit uit het verschillend karakter van beide wetenschappen. De verhalende trant van de geschiedschrijving laat het object in stand, doet het totale beeld voor ons oprijzen. Als historicus zal de beoefenaar van de sociale geschiedenis het deelfacet altijd plaatsen temidden van het algemeen historisch gebeuren; in zijn hart is hij steeds historicus, gedrongen tot synthetische geschiedschrijving. De socioloog verknipt het object en bekommert zich weinig om eenmalige verschijnselen of bijzonderheden. Door zijn theoretische scholing zal hij meer de nadruk leggen op facetbeschrijving, zich consciëntieuser beperken tot het toepassen van vakwetenschappelijke methoden en geneigd zijn tot het zoveel mogelijk abstraheren van alle facetten, waarvoor zijn wetenschap hem geen verklaringsmethode biedt.

Aangezien de sociale geschiedenis het sociologisch begrippenapparaat ontbeert, welke haar van een vruchtbare communicatie met de sociologie moet verzekeren, schijnen sommige auteurs het voortbestaan van de sociale geschiedenis in twijfel te trekken 1). De sociale geschiedenis zal haar studieterein slechts in nauwe samenwerking met de sociolo-

1) Otto Brunner, *Neue Wege der Sozialgeschichte*, Göttingen, 1956, blz. 31.
H. von Borch, *Grundlagen der Geschichtssoziologie*, München, 1955.

gie kunnen bewerken, aldus deze auteurs. De sociologie echter werkt met begrippen, die aan een bepaalde situatie ontleend zijn, zodat deze niet zonder meer in de sociale geschiedenis kunnen worden overgenomen. Een sociaal-historische begripsvorming zou daarom van de grond af, aan de hand van de bronnen zelf, moeten worden opgebouwd, hetgeen de auteurs niet voor mogelijk houden. Daar een dergelijke opgave niet is door te voeren, willen zij de taak van de sociale geschiedenis aan de sociologie overdragen en opteren zij uiteindelijk voor een "Geschichtssoziologie".

Men mag zich echter de vraag stellen, of het bestaansrecht van de sociale geschiedenis afhankelijk gesteld moet worden van de mogelijkheid om het sociologisch begrippenapparaat al dan niet over te nemen. Het is zelfs de vraag, of een toenadering tussen sociologie en sociale geschiedenis is uitgesloten, omdat beide niet dezelfde taal spreken. Bovendien zijn begrippen uit de sociologie niet tijdgebonden. Een aantal fundamentele begrippen, zoals sociale controle, communicatie, organisatie e.d., zouden in de sociale geschiedenis zonder bezwaar overgenomen kunnen worden; andere begrippen echter zijn wel produkt van een historische constellatie en zouden dus opnieuw gewogen moeten worden.

Veel wederkerige vooroordelen belemmeren voorlopig nog een vruchtbaar samenwerken. De persoonlijke visie van socioloog en historicus, hun geheel verschillende vakwetenschappelijke opleiding, het bewuste of ongewilde isolement, waarin beide zich bevinden, bepaalt meer het gebrek aan samenwerking dan de theoretische mogelijkheid hiertoe, die opnieuw doordacht moet worden. Veel sociologen zijn a-historisch gericht; hun denkwijze is anders dan die van de historicus, namelijk via hypothesen, modellen, structuren, functies en theorieën, terwijl de geschiedenis veel directer de historische werkelijkheid benadert. De meeste historische studies spreken dan ook in termen, die de socioloog niet verstaat, tenderen naar het zoeken van een cau-

saliteit, die de socioloog hooguit als een mogelijke hypothese aanvaardt en niet als resultaat van wetenschappelijk onderzoek. Deze verschillen in benadering zijn blijkbaar algemeen. Ook in de Verenigde Staten, waar de wetenschapsbeoefening niet zo geïsoleerd is, heeft men dit probleem aan de orde gesteld. Van de kant van de sociologen is daar het voorstel geopperd om een gemeenschappelijk communicatieorgaan in het leven te roepen, waar een aantal sociologen en historici elkaar op basis van de bestaande kennis zouden kunnen aanvullen 1).

Sociale geschiedenis en sociologie hebben als gemeenschappelijk kenmerk, dat zij beide oriënteringswetenschappen zijn, die tot taak hebben een bijdrage te leveren tot het tijdsbeeld. Het sociaal-historisch zowel als het sociologisch onderzoek zijn in dit opzicht onderling op elkaar aangewezen. Vooral de socioloog moet in dit opzicht van het werk van de sociale geschiedschrijving kunnen profiteren. De socioloog moet de structuurverandering kennen van de samenleving, die hij bestudeert. De gewijzigde signatuur van de tijd moet de basis zijn van het sociologisch onderzoek. De toepassing echter van de sociologie en de sociale geschiedenis in een analyse van het heden, zoals dit in de Verenigde Staten is beproefd 2), stuit af op tekortkomingen in beide wetenschappen voor die taak. Hier stoten wij wederom op het tegengesteld karakter van beide wetenschappen, die een wederzijdse samenwerking in de weg staat. De vraag is nu, of er geen brug geslagen kan worden tussendeze twee andersoortige benaderingen, waardoor de resultaten van beider werk voor de verklaring van een tijdsbeeld vruchtbaar worden verenigd. Een laatste confrontatie van sociale geschie-

- 1) S. Thrupp, History and sociology: new opportunities for cooperation, in: American Journal of Sociology, LXIII, 1, July 1957, 11-16.
- 2) B. Halpern, History, sociology and contemporary area studies, In: American Journal of Sociology, LXIII, 1, July 1957, 1-10.

denis en geschiedenis onder het opzicht van deze toenaderingspoging kan wellicht daartoe de weg effenen.

De theoretische sociologie is het meest gediend met een benadering vanuit algemene fundamentele begrippen; verschijnselen, die zelf produkt zijn van een historische ontwikkeling, zoals de staat, het industrieel bedrijf, het maatschappelijk werk e. d. , die dichter bij de sociale werkelijkheid staan, kunnen zeer geschikt zijn voor de praktische toepassing van sociologische kennis, doch kunnen eveneens onderwerp zijn van andere dan sociologische benaderingswijzen. De sociologie kan slechts op verschillende terreinen haar bijdrage leveren door één aspect te belichten, het sociale; andere aspecten vallen toe aan andere wetenschappen.

De sociologie wil door middel van vergelijking tot generale uitspraken komen over de uniformiteiten in de samenleving. De geschiedenis streeft naar een synthetisch beeld in de beschrijving van het temporele gebeuren met een nadrukkelijke aandacht ook voor de verschillende eenmaligheden, die de zingeving van het historisch verloop niet in de weg behoeven te staan.

In de meeste sociologische beschouwingen overheerst het statische moment, de neiging om structuren te zeer in statische vorm te zien, terwijl de geschiedenis meer oog heeft voor het veranderlijke in de samenleving.

De geschiedenis, uit de aard van haar methoden gericht op het verkrijgen van meer algemene kennis uit de verzameling van deelverschijnselen, is steeds op zoek naar een synthese in het historische verloop der gebeurtenissen. Zij heeft voornamelijk interessen, ook bij de bestudering van bepaalde facten, voor het totale historische beeld.

Er blijkt derhalve een sociaal-historisch en een sociologisch gezichtspunt naast elkaar mogelijk te zijn: het sociaal-historische, gericht op synthese, inordening van sociale verschijnselen in een totaal-analyse, en het sociologische gezichtspunt, een ana-

lyse van de samenlevingsverschijnselen volgens een isolerende werkwijze.

VI

Is er uiteindelijk dan nog een mogelijkheid, waarlangs de sociaal-historische en sociologische gezichtspunten tot wederzijds profijt met elkaar zijn te verbinden?

Een integratie van beide wetenschappelijke werkwijzen is volgens Alfred Weber 1) mogelijk door middel van de door hem geïntroduceerde methode van de "Gesamtkonstellationsanalyse", waarmee hij een sociologische interpretatie bedoelt te geven van de resultaten van de sociaal-historische arbeid. Deze "Konstellations"-interpretatie geeft het raam aan, de "Lebensaggregierung", waaruit de grondslagen en voorwaarden worden afgeleid, die bij het sociologisch onderzoek een rol spelen.

Tot goed begrip zullen wij deze gedachtengang van Alfred Weber iets uitvoeriger uiteenzetten:

In oorsprong was de sociologie, aldus Weber, "Gesellschaftssoziologie", een nieuwe sociologische interpretatie van de historische veranderingen in de samenleving. Later is de sociologie van de geschiedenis vervreemd bij haar streven naar eigen object en methode. De door hem ontworpen "Konstellationsanalyse" zoekt weer naar een nieuwe verhouding tot de geschiedwetenschap, die zelf op haar beurt in een bepaalde tak geëvolueerd is tot "strukturierende Geschichtsbetrachtung". De historisch-sociologische structuuranalyse echter heeft tot een vermenging van geschiedschrijving en sociologie gevoerd. Het doel van geschiedschrijving en sociologie is anders. Volgens Weber houdt de geschiedenis zich bezig met de innerlijke structuur van de samenleving, terwijl een historisch-sociologische beschouwing meer het oog heeft op de uiterlijke structuur van de samenleving.

1) Einführung in die Soziologie von Alfred Weber u. a. R. Piper Verlag, München (1955).

De analyse van de totale historische structuur moet volgens Weber steeds het raam zijn, waarbinnen de specialistische sociologische onderzoekingen eerst tot hun recht komen. Dit raam ontwerpen en construeren voor elke historische bepaalde situatie, noemt Weber "Geschichtssoziologie", sociologie derhalve, niet sociale geschiedenis. Een sociologie echter, die werkt met historische data, met resultaten van historisch onderzoek, en deze resultaten rangschikt en ordent volgens de methode van de "Konstellationsinterpretation". Dit is derhalve een andere methode als het opsporen van samenhangen, of het ontwerpen van ideaal-typologieën.

De methode van de "Konstellationsinterpretation" werkt met een typologisch-empirisch begrips- en voorstellingsapparaat en heeft tot taak het opsporen van de relevante historisch-sociologische constellatie van "eine jeweilige Lebensaggregation", die als een complexe historische voorwaarde - samen met andere voorwaarden en data, zoals het fysisch-geografisch milieu, de aard en samenstelling van de bevolking, enz. - het sociale handelen van de mens omgrent.

Deze "konstellativ deutende" sociologie is dus een sociologische analyse van het geschiedverloop, niet om zich zelfs wille, maar om de historisch beïnvloedende factoren op bepaalde sociale verschijnselen duidelijk te maken.

Sociologie is dan niet uitsluitend "eine Lehre zeitloser Gesellschaftsbeziehungen", maar wordt nu door een reeks van historische data afgepaald. Merkwaardig is in dit verband de parallel met de economische leer van de markt vormen, door Walter Eucken met vrucht in de theoretische economie toegepast, die ook een dergelijke morfologie ontwierp.

De "Konstellations"-interpretatie wil als methode zijn bijdrage leveren tot de sociologische verklaring van de cultuur- en structurelementen. "Die spezialistischen "Einzelanalysen müssen stets, wollen sie nicht blutleer und nichtssagend werden, bewusst ihre Arbeit auch konstellationsinterpretativ

ergänzen". Deze "Konstellations"-interpretatie is een belangrijk hulpmiddel ter verklaring van de te onderzoeken sociale verschijnselen, "dessen Verumstandungen sie sich klar zu machen sucht".

Een z.g. historische verklaring te geven van bepaalde, onder sociologisch gezichtspunt te bestuderen sociale verschijnselen, is volgens Weber de taak van de - met behulp van de (sociale) geschiedenis opgestelde - "Konstellationsanalyse". Het gaat bij deze methode derhalve niet om algemene uitspraken en het opsporen van algemene voorwaarden in de samenleving. Een analyse van het historievormend samenwerken van geestelijke, sociaal-structurele, economische en politieke factoren is echter met behulp van deze methode gegeven.

Alfred Weber richt voornamelijk zijn aandacht op het verleden om daaruit de toestand van het heden te begrijpen. Daarom ook richt hij zijn zoeklicht bij voorkeur op de ontwikkeling in de geschiedenis. Tegenover de sociologie van de nieuwe tijd, die zich te buiten gaat aan systematiseren en catalogiseren van vormen en samenhangen, stelt Alfred Weber de dynamiek, het bewegende in de geschiedenis. Juist in zijn methodische benadering van deze dynamiek heeft Weber een geheel eigen theorie uitgewerkt. Hij verdeelt de dynamiek in drie interdependente categorieën, die afzonderlijk, gedeeltelijk of alle tezamen het historisch proces gestalte en voortgang geven. Zo onderscheidt Weber een "Gesellschaftsprozess", een "Zivilisationsprozess" en een "Kulturbewegung".

Het "Gesellschaftsprozess", de permanente basis in ieder geschiedproces, is de natuurlijke instinctieve wijze, waarop de mens reageert op de onontkoombare "Gegebenheiten", zoals geografische omstandigheden, economische mogelijkheden enz. Het "Zivilisationsprozess" omschrijft hij als de geestelijke aanpassing van de mens aan de omstandigheden; in dit proces veroorzaakt de geestelijke rationalisatie, techniek en wetenschap, de ontwikkeling. De "Kulturbewegung" is eenmalig, anti-univer-

seel en bij uitstek individueel; het cultuurproces is een telkens nieuwe schepping binnen de tijd, stoot door naar de achtergronden, die door de schijn van de werkelijkheid verborgen blijven, en die afgebeeld, vertolkt en gesymboliseerd worden in het kunstwerk. Deze drie aspecten van de werkelijkheid, de sociaal-structurele sfeer, de civilisatorische en de culturele sfeer, beïnvloeden elkaar onderling, maar worden door Weber logisch onderscheiden.

Hoe werken deze categorieën op elkaar in? Zij hebben geen van alle een causaal primaat; zij bezitten elk een ander soort ontwikkelingsgang. Het "Gesellschaftsprozess" is het meest gebonden aan de omstandigheden en de omgeving; de civilisatie ontwikkelt zich trapsgewijze door alle beschavingskringen heen en is de meest bindende kracht tussen heden en verleden; de cultuurbeweging is tenslotte onherhaalbaar, "einmalig".

Met deze theorie wenst Alfred Weber zich duidelijk van de bestaande geschiedbeschouwingen en -methodes te onderscheiden. Vragen blijven er natuurlijk te over, omdat Weber vermijdt deze begrippen een strakke inhoud te geven om de werkelijkheid geen geweld aan te doen. Zijn definities en termen zijn veel minder strak omlijnd dan de methodologisch vruchtbaarder aan te wenden "Idealtypen" van zijn broer Max Weber. Zijn "duiden" van het verleden door middel van de "Konstellationsanalyse" is op zich zelf een verdienste, al is het niet geheel duidelijk, wat hij onder die constellatie verstaat 1).

Als toevallige doorsnede in de geschiedenis, door de onderzoeker gemaakt, biedt de methode van Alfred Weber echter het noodzakelijke raam, waarbinnen de speciale onderzoekstechnieken van de sociologie

1) Bovenstaande beschouwingen werden voor een deel ontleend aan een critische bespreking van Alfred Webers werk door Drs I. Schöffner.

Drs I. Schöffner, Alfred Webers Kultursoziologie, in Mens en Maatschappij, 28e jrg. 1953, blz. 193-217.

hun omlijsting en achtergrond verkrijgen.

VII

Tot heden bestaan er binnen de sociologie twee scherp gescheiden richtingen: de systematische en de historische sociologie. De systematische sociologie gaat uit van contemporaine gegevens, verzameld via controleerbare methoden, opgebouwd tot empirisch verifieerbare constructies via micro-sociologisch en sociaal-psychologisch onderzoek, uit welke constructies miniatuur- (middle-range) theorieën worden opgebouwd, die uiteindelijk zullen leiden tot één realistische sociologische theorie. De historische (beter gezegd historiserende) sociologie baseert zich op "historisch materiaal", via structurele en macro-analyse opgebouwd tot historisch-sociologische constructies (macro-theorieën).

Veelal is gesteld, dat de immanente tendenz van de sociologie er op gericht zou zijn om haar probleemstelling los te maken uit de wereld der historische gebeurtenissen. Met deze uitspraak heeft men, doelend op de systematische sociologie, niet helemaal ongelijk, want inderdaad dreigt deze tak van sociologie door haar strakke formalisering wel eens de oneindige gevarieerdheid van de werkelijkheid uit het oog te verliezen. De macro-sociologen, die dichter bij de historie staan, zijn door hun historisch-sociologische studies in staat de thematische sociologie voortdurend te waarschuwen tegen het gevaar van het gladde model en de overhaaste abstractie.

Deze corrigerende taak komt echter vooral toe aan de geschiedenis, die de sociologie kan behoeden voor onverantwoorde generalisatie. Die corrigerende functie, die de grondslag vormt van de historiografie, moet eigenlijk ingebouwd zijn binnen de sociologie, juist om aan de veelvormigheid van de sociologische theorie recht te doen. Het kan immers niet ontkend, dat een betrouwbare en waarheidsgetrouwe sociologische theorie alleen mogelijk is voor een bepaalde, door historische factoren mee bepaalde con-

stellatie.

Dat de sociologie niet kan en mag abstraheren van het historisch gebeuren, heeft Alfred Weber in zijn werk op overtuigende wijze aangetoond. Het is zijn grote verdienste, dat hij door middel van de "Konstellations"-analyse aan de (sociaal)-historici en sociologen een methode aan de hand heeft gedaan om hun arbeid op elkaar af te stemmen. Het is nog te vroeg om de vraag te beantwoorden, of deze methode in zijn voorgestelde vorm ook praktisch tot de beoogde resultaten voert. Mogelijk moet nog aan deze sociologische interpretatievorm van de geschiedenis veel gedokterd worden, vooraleer zij werkelijk bruikbaar is. Deze aanvulling, wijziging en perfectionering zal evenwel vanzelf uit de praktische werkzaamheid geboren worden. Niettemin biedt deze methode in beginsel twee belangrijke voordelen. De sociale geschiedenis, zonder haar karakter als geschiedwetenschap te verloochenen, biedt door het filter van de "Konstellations"-analyse aan de sociologie een bruikbaar kader voor haar theorievorming, terwijl de sociologie door rekening te houden met de steeds wisselende krans van historische data haar theorie historisch toepasbaar kan vervolmaken.

Nadere bestudering zal noodzakelijk zijn, vooraleer men over de verhouding van sociologie tot sociale geschiedenis geheel tot klaarheid komt. Zeker is echter, dat het geen zin heeft de ene wetenschap bij de andere in te lijven. Wetenschappelijke specialisatie is noodzakelijk, enerzijds om de mogelijkheid te scheppen dieper door te dringen in de samenhang der verschijnselen, anderzijds omdat aan het bevattingsvermogen van de individuele onderzoeker natuurlijke grenzen zijn gesteld. Het bezwaar, dat echter terecht tegen de wetenschapsverbijzondering en vakspecialisatie wordt aangevoerd, is, dat de belangstelling voor de totaliteit van de samenhang der sociale verschijnselen verloren gaat. De praktische vraagstukken in de samenleving liggen nooit uitsluitend op het terrein van één bepaalde

vakwetenschap. Overkoepelende samenwerking tussen de diverse terreinen van wetenschap door middel van "teamwork" kan hier een uitkomst bieden. De klemmende noodzaak van arbeidsverdeling enerzijds, coördinatie en wetenschappelijke samenwerking anderzijds heeft tot het schrijven van dit artikel geïnspireerd. Laten wij hopen, dat de sociologie en de sociale geschiedenis een navolgenswaardig voorbeeld van deze samenwerking zullen gaan demonstreren. In het bijzonder in de "regional approach" liggen voor deze samenwerking grote mogelijkheden, waartoe het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg graag van harte zijn medewerking zal verlenen.